

A RENDVÉDELMI BŰNÜGYI PSZICHOLÓGIAI TEVÉKENYSÉG SZAKMAI PROTOKOLLJA

A Magyar Köztársaság Rendőrségének (továbbiakban rendőrség) bűnügyi szakterületén végzett pszichológiai tevékenységnek célja a rendőrség bűnüldöző munkájának segítése, a felderítő állomány bűnüldöző kompetenciáinak fejlesztésében, a bűncselekmények tényállásának felderítésében és rekonstruálásában, a bűncselekmények elkövetőinek azonosításában, bűncselekmények megelőzésében és megakadályozásában, a pszichológia tudományának – elsősorban a kriminálpszichológia – eszköztárának alkalmazásával és felhasználásával, beépítve a mindenkori tudományos eredményeket és tapasztalatokat.

A magyar rendőrség bűnügyi munkájában végzett pszichológiai tevékenység nem más, mint az általános és szakmai köztudatban a kriminálpszichológiai néven ismertté vált szakterület. A rendőrség történeti fejlődésében ugyan voltak törekvések, mindenféle hatalmi és szervezeti érdekvezéreltségekből adódóan, ezen tevékenység, más megnevezés alatt való besorolására és átmentésére, úgy mint „rendőrszichológus”, „bűnügyi pszichológus”, a korábbi „rendőr-orvos” megnevezés mintájára, de ezen próbálkozások, már kezdetekben is, a rendkívül differenciálatlan és kidolgozatlan keretek és működési szabályzók miatt, elhalóak voltak. Szintén ezen nem tisztázott érdekek következtében egyes időszakokra komoly akadályokba ütköztek a kriminálpszichológiai laboratóriumok és központok működései és az ehhez kapcsolódó és fejlődő szakágazatok. Mindez annak ellenére, hogy a pszichológia a rendőrségen elsősorban a kezdetekben a bűnügyi munka segítségével nyert létjogosultságot s csak ezt követően következtek a további specifikumok..

1. A nyomozati munka pszichológia támogatása

A nyomozás egy múltbeli esemény (bűncselekmény) rekonstruálására, adekvát megismerésére irányuló, adatokkal és verziókkal végzett szellemi és gyakorlati tevékenység. A nyomozásteljesítés során fel kell deríteni a bűncselekményt, az elkövető személyét, fel kell kutatni és biztosítani kell a bizonyítási eszközöket.

A nyomozás tehát egy igen bonyolult folyamat, mert a túlnyomó részben a múltban lezajlott, egyedi jellegű és többnyire titkolt magatartásokat kell alaposan és gyorsan felderíteni, illetőleg a bírósági felelősségre vonáshoz szükséges és elégséges törvényes bizonyítékokat összegyűjteni. Mindez nem végezhető ötletszerűen és ide-oda kapkodva, megfelelően átgondolt és strukturált nyomozati tervezés nélkül. A tervezésben megnyilvánuló szellemi tevékenység jellege és az elvégezhető nyomozási cselekmények köre alapvetően az ügyben rendelkezésre álló adatok mennyiségétől és minőségétől függ. Az adatok fokozatos bővülésével és összegyűjtésével alakulnak ki a bizonyítékok, azaz jön létre a büntetőeljárás folyamata.

Ezen a fentebb leírt büntetőeljárás nyomozati és vizsgálati szakaszában kerül sor a rendőrségen pszichológus bevonására azért, hogy az adatgyűjtést segítse. Kiemelendő, hogy

az „út” legalább olyan fontos, mint az eredmény, azaz a pszichológus bevonása által történt bizonyíték beszerzésének is törvényesnek és hitelesnek kell lennie, nemcsak az eredménynek, a bizonyítéknak. Éppen ezért került kidolgozásra a nemrégiben megjelent bűnügyi pszichológiai szakmai protokoll, ahol a kialakított és rögzített szakmai szempontokat nagyon fontosnak tartjuk az egységes szakmai tevékenység végett.

A bűnügyi pszichológia alapvetően három nagy területet foglal magában az ismeretlen elkövetős nyomozati ügyekben, mely a profilalkotás, a poliográfus vizsgálatok illetve a tanú meghallgatásokon való pszichológusi részvétel, mint szaktanácsadó.

2. Profilalkotás

Profilalkotás: adott bűncselekmény(ek)re vonatkozóan, az ismert bizonyítékok és adatok alapján, ismeretlen elkövető személyéről valószínűsíthető jellemzők meghatározása.

Pszichológiai profilalkotás: adott bűncselekmény(ek)re vonatkozóan, elsősorban a pszichológiai adatok (motiváció, gondolkodásmód...stb) összegzése, értékelése és elemzése; valamint pszichológiai elméletek, módszerek és kutatási eredmények alkalmazása által az elkövetőről és cselekményéről valószínűsíthető pszichológiai jellemzők meghatározása.

Profilelemzés: a profilalkotás során elkészült profil(kép) alapján, egy már létező adatbázisban szereplő, legmegfelelőbb és legvalószínűbb, azaz a leghasonlóbb bűnügyi profil(kép) vagy konkrét tettes kiválasztása.

A profilalkotás, olyan művelet, amelynek során az egyén fontosabb személyiségbeli és magatartási jellemzői azonosíthatók, az általa elkövetett bűncselekmény(ek) alapján. A profilalkotó (profilér) megkísérli elkészíteni egy ismeretlen bűnelkövető jellemzőinek leírását, oly módon, hogy tanulmányozza és értékeli a büntény helyszínének részleteit, az áldozatot, és egyéb hozzáférhető bizonyítékokat.

Egyéni bűnözői profil meghatározza azt, amelyek alapján a nyomozás során látókörbe került személyek közül kiválasztható, kizárható, illetve – a sértett szűkebb vagy tágabb környezetében – kereshető az annak megfelelő személy. Leszűkíti a lehetséges elkövetők körét, illetve megtalálni a legvalószínűbb elkövetőt a sok lehetséges elkövető közül. Segítséget nyújt az összekapcsolható bűncselekmények felderítéséhez és megértéséhez a helyszínen talált nyomok és viselkedési jegyek azonosításával és elemzésével (pl. modus operandi, elkövetői kézjegy). Segítséget nyújt továbbá annak értékelésében, hogy egy csekélyebb súlyú bűncselekmény elkövetője a későbbiek során súlyosabb és/vagy erőszakosabb bűncselekmények végrehajtójává válik, valamint ahhoz is, hogy a nyomozóknak adekvát alternatívák és nyomozási stratégiákat készítsenek el.

3. A kihallgatás, tanú meghallgatás

Régi szállóigeeként kering már nyomozó berkekben, hogy „tanúból lesz a legjobb gyanúsított”. Éppen ezért és más miatt is a kihallgatás a leggyakoribb és legjelentősebb nyomozási cselekmény, amely a büntető eljárás által meghatározott alakiságok és biztosítékok mellet, a személyi jellegű bizonyítékok megszerzését szolgálja, és pedig azáltal, hogy a kihallgatott (sértett, gyanúsított, tanú) a bűncselekményről szerzett legjobb tudásának megismerését teszi lehetővé. Ennek megfelelően a kriminál taktikának a kihallgatásokkal foglalkozó része azokat a taktikai ajánlásokat, követelményeket igyekszik

kimunkálni, amelyek a kihallgatás szervezésére, tervezésére, teljesítésére és ellenőrzésére vonatkoznak és egyszersmind a kihallgatások hatékonyságát biztosítják, fokozzák.

A bűnügyi munkában eljáró pszichológus tevékenysége nem helyettesíti a nyomozati munka során szükségesség váló igazságügyi pszichológus szakértő tevékenységét, annak tényfeltáró bizonyítási munkáját. Ugyanakkor harmonizálnia és illeszkednie kell az Országos Igazságügyi Szakértői Intézet által kiadott 10. sz. módszertani levélhez (Budapest, 1983), mely szabályozza az igazságügyi pszichológus szakértő munkáját. Továbbá szem előtt kell tartani a jelen protokoll elkészülése alatt kiadás előtt álló 20. számú módszertani levél szempontrendszerét és ajánlását. Az a pszichológus, aki a bűnügyi munka során eljár, mint kriminálpszichológus, szaktanácsadó, természetesen érthető és kifejtést nem igénylő összeférhetlenségi okok miatt, nem járhat el adott ügyben, mint független igazságügyi pszichológus szakértő. Annak a pszichológusnak, aki adott ügyben érintett gyanúsítottal ill. sértettel a nyomozati munka során kapcsolatba került, mindig a pszichológiai etikai kódex és az összeférhetlenségi szabályok szem előtt tartása szerint mérlegelnie kell, hogy az adott ügygel kapcsolatba fogva tartással a szükséges elsődleges irányításon és akkut krízis intervención felül pszichológiai gondozói munkakapcsolatot kialakít-e. Amennyiben a későbbi büntető eljárás során a pszichológus által szolgáltatott releváns információk bizonyíték erejűen felhasználásra kerülnek, s ennek során a későbbi eljárás során a pszichológust is mint tanút meg fogják hallgatni, úgy fenn állnak a fogva tartással szemben a pszichológiai gondozásba vétellel kapcsolatos összeférhetlenségi kritériumok. Szintén a pszichológiai gondozásba vétellel kapcsolatos összeférhetlenségi kritériumok állnak fenn, ha a bűnügyi területen dolgozó pszichológus a sértettet vagy gyanúsítottat, mint pszichológus szakértő vizsgálta.

A pszichológus munkája nem csak abból áll, hogy jelen van a meghallgatáson. Fel kell készülnie a kihallgatásra az iratok tanulmányozásán keresztül, esetleges korábbi adatok alapján a kihallgatott személyiségének feltérképezésén keresztül. Ha irat tanulmányozásra nincs mód az ügy gazdájának referálnia kell az ügyet a jelen lévő pszichológus számára. Tájékoztatni kell a kihallgatottat – meghallgatottat – és törvényes képviselőjét is a pszichológus jelenlétéről, és a kihallgatáson betöltött szerepéről. A kihallgatás megkezdése előtt tisztázni kell a kihallgatást vezető nyomozóval a kihallgatási tervet, a súlyponti kérdéseket és annak feltárása során a pszichológus szerepét, esetlegesen kérdéseinek témakörét. Minden esetben el kell kerülni az esetlegesen a kihallgatást vezető nyomozóval való kompetenciáért való küzdelmet, a kontrollért való harcot, a rivalizációt és az ebből eredő szerepkonfliktusokat, megosztottságot, mely rendkívül kedvezőtlenül hat a kihallgatás eredményét illetően. A pszichológusnak ismernie kell, és tisztában kell lennie a rendszer abúzus fogalmával és jelenségével, melynek csökkentését - a politraumatizáció elkerülése érdekében - folyamatosan szem előtt kell tartania. Adott esetben a jkv- való felvétel mellett javasolni kell ennek további elkerülése érdekében az video rögzítést. A kihallgatás során a jelen lévő pszichológusnak el kell érnie a nyomozást vezetőnél, hogy a felvett jegyzőkönyvbe rögzítsék a kihallgatás során a kriminál pszichológiai szempontból releváns információkat. Ezek elsősorban a külön téma egységekhez kapcsolódó érzelmi és indulati állapotok, valamint azon viselkedéses rések, szcénikus és dramatikus elemek, mely verbális és nonverbális kommunikációs jelzések kongruens és inkongruens voltából adódik. A jelenlévő pszichológusnak ismernie kell a kriminalisztikában használt „prizma effektust”, mely a megismert objektumok személyiségen keresztül történő szubjektív felidézését jelenti.

Kiemelt szerepe van a pszichológus jelenlétének és megállapításainak azon kétszemélyes helyzetekkel járó erőszakos és „intim” – szexuális jellegű - bűncselekményekben, melyben egy állítás, egy tagadás áll egymással szemben és igen nagy bizonyíték ínség uralkodik az ügyben.

4. Poligráfós vizsgálatok

Több mint tíz éve nyert polgárjogot a „műszeres hazugságvizsgálat” poligráf Magyarországon. A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (Rtv.) 41. § teszi lehetővé a poligráf használatát a Rendőrség számára. Az alábbiakban a vizsgálat elvégzésével kapcsolatos fontos szempontok összegyűjtésére vállalkoztunk – a terjedelem adta lehetőségek figyelembe vételével – elsősorban a magyarországi gyakorlat alapján.

Magyarországon a „poligráfós hazugságvizsgálat” elnevezés honosodott meg. Angol nyelvterületen általában a „polygraph examination” kifejezést használják, tudományos folyóiratokban a „psychophysiological detection of deception” (PDD) azaz a pszichofiziológiai hazugságvizsgálat elnevezés vált uralkodóvá. Az Rtv. fenti rendelkezése ugyanakkor kizárja a vizsgálható személyek köréből a fiatalokú gyanúsítottat. Az időközben hatályba lépett ún. új büntetőeljárás törvény (1998. évi XIX. törvény) 180 § és a hozzá kapcsolódó 23/2003. (VI.24.) BM-IM együttes rendelet 12-132. § már részletesebben szabályozza a vizsgálat menetét. Kitér a vizsgált személy tájékoztatására a vizsgálati metodika tárgyában, meghatározza a vizsgálaton jelen lévők személyét, rendelkezik a tolmács igénybevételének lehetőségéről, továbbá útmutatást ad a vizsgálat során keletkező adatok kezelésére vonatkozóan.

A vizsgálat magyarországi történetében kiemelendő hogy az a hetvenes évek végén került a bűnüldöző hatóságok fegyvertárába. A kilencvenes évek elején évi 30-40 vizsgálatot végeztek, elsősorban emberölési ügyekben. 1992-ben megalakult az Országos Rendőr-főkapitányság Kriminálpszichológiai Laboratóriuma, ahol először végeztek nagy mennyiségben bűnügyi poligráfós vizsgálatokat. Itt alakították ki a vizsgálat ma használt magyarországi módszertanát. Az elvégzett vizsgálatok száma napjainkban évi 450-500 között van.

Maga a poligráfós vizsgálat egy speciális körülmények között lefolytatott kihallgatás, ahol a vizsgált személy pszichofiziológiai mutatóinak változásából vonnak le következtetést a személy igaz vagy hazug válaszadását illetően. A nyomozás során látókörbe személyek közül kell kizárni vagy kiválasztani azokat a személyeket, akik az adott ügygel összefüggésbe hozhatók. Amennyiben erre nincs mód lehetséges elkövetők körének behatárolása, ill. a legvalószínűbb elkövető megtalálása a sok lehetséges elkövető közül a cél. Fontos az új, eddig nem ismert bűnügyi információk felderítése pl. elhalt személy holttestének feltalálási helye, elkövetés eszközének feltalálási helye stb. A vizsgálat segítséget nyújt a nyomozóknak az alternatívák felállításához a kihallgatási stratégiák kidolgozásában és a nyomozási stratégiák

Jelen tanulmány terjedelme első sorban azon tevékenységek bemutatására adott lehetőséget, melyek elsődlegesen meghatározzák a szakmai munkát így nem szóltunk a bűnügyi munkában egyre nagyobb terepet kapó képzési feladatokról és bűnmegelőzési tevékenységről, mely a kidolgozott protokollban részletesen olvasható, s mely a további, jövőbeli fejlődési irányvonalakt is meghatározza.

Irodalomjegyzék

1. Belügyi Szemle. Kriminálpszichológia, 52. évfolyam 2004/6. szám
2. Boros János: A bűnözői profilalkotástól a tanúkihallgatásig: törekvések a mai kriminálpszichológiában In: Magyar Pszichológiai Szemle 2003/2. szám.
3. Csernyikné Póth Ágnes: A profilalkotás lényege. In: Kriminálpszichológia. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2006. 213-217. o.
4. Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó. Budapest – Pécs, 2004.
5. Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Kriminálisztika Tankönyv és Atlasz. Dialóg Campus Kiadó. Budapest – Pécs, 2005.
6. Innes B: Bűnös elmék – Pszichológiai profilalkotás a bűntények felderítésében. Skandi-Wald Könyvkiadó. Budapest, 2007.
7. Józsa, Zs.: Az áldozattá válás és az áldozatvédelem pszichológiai vonatkozásai. In: Kriminálpszichológia. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2006. 233-254. o.
8. Krispán István: A poligráfus hazugságvizsgálatok rendőrségi alkalmazásának magyarországi múltja, jelene és jövője. In: Belügyi Szemle 2004/ 6. szám. 42-50. o.
9. Nagy E. – Elekesné L. Zs.: A specifikus elkövetői profilalkotás elmélete és gyakorlata. In: Belügyi Szemle 2004/6. szám. 51-65. o.
10. Vajger Éva – Virág László (szerk.): A rendvédelmi pszichológiai tevékenység szakmai protokollja. Budapest, 2009.
11. Tatár László: Profilalkotás a bűnüldözésben. In: Korinek László – Kőhalmi László – Herke Csongor (szerk.): Emlékkönyv Irk Albert egyetemi tanár születésének 120. évfordulójára. PTE ÁJK. Pécs, 2004. 177-181. o.
12. Turvey B. E. Criminal Profiling. In: Jay A. Siegel, Pekka J. Saukko, Geoffry C. Knupfer (szerk.) Encyclopedia of Forensic Sciences. Academic Press. New York, 2000. 466-471. o.